

A „fekete rizs tézise”: vita az afrikaiak szerepéről az észak-amerikai rizstermelés megteremtésében

A XVII. század végétől a rizstermelés vált a legjövődélmezőbb gazdasági tevékenységgé Dél-Karolinában s a gyarmat gazdasága ennek köszönhetően igazi fellendülést a XVIII. század folyamán. A rizstermelés az 1740-es évektől Georgiában is elterjedt s a XIX. század elejéig ez volt az ún. alsódéli gazdasági régió legfontosabb ágazata, amely nem csupán a gazdasági életet, hanem az itteni rabszolgatartás jellegét és a társadalmi viszonyokat is meghatározta.¹ A dél-karolinai rizstermelés kezdetei azonban nem teljesen tisztázottak a gazdaságtörténészek körében. Nem világos például, hogy maga a növény honnan került Dél-Karolinába, s hogy az addig azzal nem foglalkozó amerikai gyarmatosok miként tanulták meg a rizstermelés fortélyait.

E probléma megoldására tettek kísérletet az ún. „fekete rizs tézisz” képviselői, akik azt hangoztatták, hogy a rizstermelés meghonosításában az oda munkaerőként behurcolt fekete afrikai rabszolgák játszották a döntő szerepet. Ezt elsőként *Peter H. Wood* vetette fel a dél-karolinai rabszolgatartó rendszerről írott úttörő munkájában. Arra hivatkozott, hogy a nyugat-afrikai partvidéknek a Gambia folyótól a Pálma-fokig terjedő részén, valamint a Niger folyó mentén élő népek (például a mendék, temnék, illetve a mandinkák), az európaiak megjelenésekor már évszázadok óta folytattak árasztásos és más módszereket alkalmazó rizstermelést. Gátakat emeltek és hosszú nyelű, lapos szerszámokat, a vetéshez például ásókapat használtak. A termés átrostálására széles, lapos kosarakat, hántolására pedig mozsarat és töröt alkalmaztak. Wood ez alapján fejtette ki azt a feltevést, hogy a rizstermeléshez értő afrikai rabszolgák tanították meg a növény termelésének titkaira a fehér rabszolgatartókat, akik emiatt a rizstermelő afrikai régiókból származó rabszolgákat részesítették előnyben a kezdeti időszakban. Mint megfogalmazta „... érdemes felvetni, hogy a rizstermelést illetően, a sajátos

1. A gyarmati kori alsó-déli gazdaságra vonatkozóan magyarul lásd: Lévai Csaba: Rizs és indigó: rabszolgatartás az észak-amerikai szárazföldi brit gyarmatok legdélebbi övezetében az Alsó-Délen. In: Papp Imre–Angi János–Pallai László (Szerk.): *Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára*. (Debrecen, 2010.) 251–262.

szaktudás – mintsem annak hiánya – volt az egyik olyan tényező, amely a fekete munkaerőt vonzóvá tette az angol gyarmatosok számára”. A tézist aztán *Daniel C. Littlefield* majd *Judith A. Carney* fejlesztette tovább.²

Amint azt *David Eltis*, *Philip Morgan* és *David Richardson* a „fekete rizs tézist” kritizáló tanulmányában megállapította, a tézis három alapvető elemet tartalmazott. Az első arra hívta fel a figyelmet, hogy a mai Szenegáltól Libériáig húzódó partvidéken és belső területeken – amit összefoglalóan Felső-Guineának neveztek – az afrikaiak már jóval az európaiak odaérkezése előtt nagyon fejlett rizstermelő gazdálkodást folytattak. A „fekete rizs” tézis képviselői másodsorban azzal érveltek, hogy az amerikai rizstermelésben mindig kizárólag fekete munkaerőt alkalmaztak. Ez azért feltűnő, mivel a cukornád és a dohány esetében is voltak olyan időszakok, amikor ezek termelésében nem a fekete afrikai származású rabszolgák, hanem indiánok, szabad fehér emberek vagy szerződéses szolgák játszottak meghatározó szerepet. A világ más tájain folytatott rizstermelésben ugyanakkor a fekete afrikai rabszolgák alkalmazása elhanyagolhatóan volt nevezhető. S mindez nem csupán az Alsó-Délen volt így, hanem a szintén jelentékeny rizstermeléssel rendelkező Északkelet-Braziliában is. Ráadásul a rizst nem kereskedelmi célokra, hanem a rabszolga népesség élelmezése céljából más amerikai területeken (Peru, Mexikó, Suriname, Guyana, El Salvador, Jamaica, Louisiana) is természették, ahol annak előállítását szintén a feketék dolga volt. Mi több, a szökött rabszolgák által létrehozott *maroon* közösségekben is a rizs volt a legfontosabb alapvető élelmiszerféle. Mindez pedig arra utal, hogy az amerikai kontinensen a rizstermelés erősen kötődött a fekete afrikaiakhoz, aminek az Afrikából magukkal hozott rizstermelő szaktudásuk lehetett az oka. Vagyis az amerikai rizstermelés kialakítása lényegében az afrikaiak „vívmánya” volt, s ennek fogásaira ők tanították meg a fehér rabszolgatartókat. Peter H. Wood és társai végül azt hangoztatták, hogy a rizs termelésében és feldolgozásában, a vetési eljárásokon kezdve a gyomlálás, az öntözés, a cséplés és rostálás módszerein keresztül a rizs megfőzéséig, nagyon sok afrikai elem került át az amerikai földrészre.³

Daniel Littlefield és Judith Carney a Peter Wood által felvetett tézist annak kimutatásával igyekezett igazolni, hogy a rizstermelés meggyökerezése

2. Peter H. Wood: *Black Majority: Negroes in Colonial South Carolina from 1670 through the Stono Rebellion*. (New York, 1974.) 56. o.; Daniel C. Littlefield: *Rice and Slaves: Ethnicity and the Slave Trade in Colonial South Carolina* (Baton Rouge, 1981.); Judith A. Carney: *Black Rice: The African Origins of Rice Cultivation in the Americas*. (Cambridge, Massachusetts, 2001.)

3. Davis Eltis–Philip Morgan–David Richardson: Agency and Diaspora in Atlantic History: Reassessing the African Contribution to Rice Cultivation in the Americas. *The American Historical Review*, vol. 112., no. 5. (2007 December), 1333.

időszakában az Alsó-Délre szállított rabszolgák többsége – vagy legalábbis jelentékeny kisebbsége – afrikai rizstermelő régiókból származott. Úgy gondolták, hogy ezt annak jeleként lehet felfogni, hogy a rabszolgotartók tudatosan a rizstermeléshez értő rabszolgákat részesítették előnyben. Judith Carney arra is rámutatott, hogy Nyugat-Afrikában a rizstermelés legnagyobbbrészt női munkának számított, legfeljebb az árokásás és a duzzasztóművek elkészítése tartozott a férfiak feladatai közé. Viszont a nők végezték a vetést, a betakarítást, a feldolgozást és a rizs megfőzését. Ebből következően Carney azt igyekezett kimutatni, hogy – rizstermelési szakértelmüknek köszönhetően – az Alsó-Délre érkezett rabszolga szállítmányokban nagyobb arányban voltak nők, mint a karibi cukortermelő régiókba érkezett hajókon. Véleménye szerint a nők rizstermelési szakértelmének tudatos megbecsülése abban is kifejeződött, hogy a női rabszolgák az amerikai rizstermelő régiókban többbe kerültek, mint más rabszolgotartó övezetekben. Mint megállapította, a rizstermelő területeken a női rabszolgákat „a férfi rabszolgákkal összevetve, átlagosan magasabbra értékelték, mint a nyugat-indiai rabszolgapiacokon.”⁴ A „fekete rizs tézis” képviselői azt is felvetették, hogy az alsó-déli rabszolgák kedvezőbb alkupozícióba is kerültek gazdáikkal szemben, mivel az utóbbiak rá voltak utalva az előbbieket szaktudására. S ennek a kedvezőbb alkupozíciónak volt aztán köszönhető a *task system* (feladat rendszer) kialakulása. Ennek keretében a feketék jelentős autonómiára tudtak szert tenni, mivel az előre meghatározott napi munkafeladatok teljesítése után fennmaradó idejükkel szabadon gazdálkodhattak.

Peter Wood, Daniel Littlefield és Judith Carney erőfeszítéseinek köszönhetően a XX. század végére a „fekete rizs tézis” széleskörűen elfogadottá vált, s a témával foglalkozó egyetemi jegyzetekbe is bekerült. Képviselőinek nem sikerült ugyan közvetlen bizonyítékokkal alátámasztani felvetésüket, ám a közvetett érvek olyan halmazát sorolták fel, amelyek meggyőzőn látszottak a szakmai közvéleményt. A „fekete rizs tézis” sikerét az is elősegítette, hogy az „atlanti történelem” felfutásának időszakában fogalmazódott meg, amely a hagyományos nemzeti látószögű történetírással szemben komplex, nemzetek feletti társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális folyamatok együtteseként fogta fel az Atlanti-óceán medencéjének kora újkori történetét. A tézis ráadásul az „alulról szemlélt történelem” (*history from the bottom up*) felfogásával is összhangban volt, amely a hagyományos történetírás által háttérbe szorított alsó társadalmi rétegek történetét állította a középpontba, és azt hangsúlyozta, hogy azok nem passzív elszenvedői, ha-

4. Carney: i. m. 107. o. A nők szerepére lásd még: Judith Carney: Rice Milling, Gender and Slave Labour in Colonial South Carolina. *Past and Present*, 1996 November, 108–134.

nem aktív alakítói voltak a nagy történelmi folyamatoknak. Az egyesült államokbeli történetírásban ezek a tendenciák nagymértékben a feketék történelmi szerepének átértékelése formájában valósultak meg, ami végső soron azt célozta, hogy politikai egyenjogúsításukkal párhuzamosan az amerikai történelem aktív és tudatos alakítóiként is méltó megbecsülést nyerjenek. Mindennek kitűnő példáját képviselte a „fekete rizs tézis”, amennyiben képviselői azt hangsúlyozták, hogy a gyarmati kori gazdaság egyik leghatékonyabb ágazata „nem egyszerűen a fekete rabszolgák munkáján, hanem a rabszolgák mezőgazdasági és technológiai tudásán alapult. Egy multikulturális világban megnyugtató annak felismerése, hogy a feketék amerikai élethez való hozzájárulása többet jelentett, mint a fásztzó izomerő alkalmazása.” A tézis azt látszott alátámasztani, hogy „nem csupán egy fontos növény, hanem egy »egész kulturális rendszer«” került át az Újvilágba, s hogy a feketék nem csupán passzív elszenvetői voltak az új amerikai világ kibontakozásának, hanem egyenrangú partnerként járultak hozzá annak kifejlődéséhez. (Eltis–Morgan–Richardson, 1333.) Sőt – mint láttuk – a tézis képviselői ezen túllépve azt is megfogalmazták, hogy ebben az esetben nem ők, hanem a fehér rabszolgatartók voltak a passzív befogadók.

Mindezek fényében nem szorul különösebb magyarázatra, hogy miért váltott ki jelentős szakmai vitát David Eltis, Philip Morgan és David Richardson közös tanulmánya, amely nem kevesebbet kívánt igazolni, mint azt, hogy „nincs egyértelmű bizonyíték arra nézve, hogy az afrikai rabszolgák egész mezőgazdasági rendszereket vittek át az Újvilágba, s nem is ők voltak a főszereplői az amerikai rizstermelő rendszerek létrehozásának és fenntartásának.” (Eltis–Morgan–Richardson, 1335.)⁵ Megállapításaikat legnagyobb részben a *Trans-Atlantic Slave Trade Database* (Transzatlanti rabszolga-kereskedelmi adatbázis) javított változatára (a továbbiakban TSTD 2) alapozták, amely az Újvilágba irányuló eddig ismert és feldolgozható több mint 35 000 rabszolga szállítmány adatait tartalmazza. Ennek alapján jutottak arra a következtetésre, hogy „A dél-karolinai rizstermelő gazdálkodás létrejött idején a gyarmat és Afrika közötti kapcsolatok két fő szempontból tekintve is csekélyek voltak. Először is, mivel nagyjából 1715 előtt a legtöbb rabszolga a nyugat-indiai szigetekről kis létszámú szállítmányok részeként érkezett a területre... Ezek közül csak kevés rabszolgának lehetett volna

5. Mindhárom szerző a rabszolga-kereskedelem és az amerikai rabszolgatartás kiemelkedő kutatója. Eltis az amerikai földrész rabszolgatartó rendszereiről, Morgan a gyarmati kori észak-amerikai Dél rabszolgaságáról publikált nagy sikerű monográfiát, Richardson pedig a rabszolga-kereskedelem szakértője. David Eltis: *The Rise of African Slavery in the Americas* (Cambridge, 2000.); Philip Morgan: *Slave Counterpoint: Black Culture in the Eighteenth Century Chesapeake and Lowcountry* (Chapel Hill, 1998.)

előzetes, Afrikából származó rizstermelő tudása és egyik sem termelhetette volna a növényt Barbadoson. A felszíni vizek és a rendelkezésre álló földterületek hiánya lehetetlenné tették a rizstermelést a szigeten. Másodsorban, a XVIII. század elején Dél-Karolinában az indián rabszolgák jelentették a helyi népesség leggyorsabban növekvő csoportját, és az afrikai rabszolgák szerepe akkoriban marginális maradt”. (Eltis–Morgan–Richardson, 1337.) Mindehhez azt tehetjük hozzá, hogy 1700 előtt a Barbadosra vitt rabszolgáknak mindössze 6 százaléka származott a felső-guineai, vagyis a rizstermelő afrikai területekről. A TSTD 2 számadataiból az is kiténik, hogy az 1751 előtti időszakban a közvetlenül Afrikából az Alsó-Délre érkezett rabszolgáknak mindössze 21-22 százaléka származott Felső-Guineából. Igaz, hogy az innen behurcolt rabszolgák aránya az 1751 és 1775 közötti periódusra vonatkozóan 58,2 százalékra emelkedett, ám az alsó-déli rizstermelés akkorra már régen túl volt az alapozó időszakon. Eltis, Morgan és Richardson szerint a felső-guineaiak arányának megugrása az utóbbi korszakban nem annak volt köszönhető, hogy a rabszolgatartók előnyben részesítették volna a rizstermeléshez értő rabszolgákat, hanem annak, hogy ebben az időszakban az atlanti-óceáni rabszolga-kereskedelem egészét tekintve is ez vált az egyik fő beszerzési területté. Vagyis a felső-guineai rabszolgák aránya nem csak az Alsó-Délen, hanem minden más amerikai régióban is jelentősen megemelkedett. Egyébként az 1650 és 1780 közötti időszakban, az egész atlanti-óceáni rabszolga-forgalomnak kevesebb, mint 7 százaléka jutott Észak-Amerikára, vagyis ez a régió a rabszolga-kereskedelem egésze szempontjából periférikus jellegű volt. Ez azt jelenti, hogy a rabszolga-kereskedőknek nagyon sok tényezőt kellett mérlegelniük, ha kifizetődő módon akartak az észak-amerikai gyarmatokkal üzletelni. Az Afrikából érkező hajók első állomása általában valamelyik karib-tengeri sziget volt, s ott döntötték el, hogy az éppen adott piaci körülmények között hány rabszolgát és hová szállítanak esetleg tovább. Vagyis a rabszolga-kereskedők elsődleges megfontolásai között nemigen szerepelt, hogy a felső-guineai rizstermeléshez értő rabszolgákat szállítsanak az Alsó-Délre.

A szerzőhármás véleménye szerint ez a szempont az alsó-déli ültetvényes vásárlók esetében sem játszott szerepet. Az amerikai vásárlók ugyanis alapvetően olcsó mezei munkásokat kívántak, s ezért a rabszolga-kereskedők olyan afrikai beszerzési körzeteket kerestek, ahonnan nagyszámú rabszolgát ésszerű áron és gyorsan be lehetett szerezni. Eltis, Morgan és Richardson meglátása szerint az eladók csak az olyan, nagy tömegű rabszolgát rövidebb idő alatt befogadni képes piacok esetében vehették figyelembe az amerikai ültetvényesek afrikai beszerzési régiókra vonatkozó preferenciáit,

mint a karibi térség nagy piacai Barbadoson, Jamaicán vagy Haitin. A legtöbb rabszolgát a legrövidebb úton pedig éppen nem az afrikai rizstermelő régiókból, hanem a Rabszolgapartról, a Benini és a Biafra-öböl környékéről valamint az Aranypartról lehetett beszerezni. S amint azt fentebb már említettem, az ezekből a régiókból érkező nagyobb hajók elsőként a karibi régió nagy piacait keresték fel, s – ha a piaci körülmények megkívánták – csak ezt követően vették az irányt az olyan periférikus régiók felé, amilyen az észak-amerikai Alsó-Dél is volt. A felső-guineai rizstermelő övezet északabbra helyezkedett el a rabszolga-kereskedelem fentebb említett fő zónáitól s csak kevesebb rabszolgát tudott „kibocsátani”. Ez viszont azt eredményezte, hogy itt több felvevő helyről egyszerre kevesebb számú rabszolgát tudtak a kereskedők beszerezni, ami kisebb hajók alkalmazását követelte meg. A kisebb hajók kevesebb rabszolgából álló szállítmányait pedig az olyan kevesebb rabszolga egyidejű felvételére alkalmas piacokon is jól lehetett értékesíteni, mint amilyen az Alsó-Dél volt az 1751 utáni időszakban. A szerzői hármas képviselői tehát azt állították, hogy a mögött, hogy 1751 után megnőtt a felső-guineai feketék aránya az Alsó-Délre behozott rabszolgák között, nem az állt, hogy az itteni ültetvényesek előnyben részesítették volna a rizstermeléshez értő afrikaiakat, hanem az atlanti-óceáni rabszolga-kereskedelem fenti mechanizmusából következett.

David Eltis, Philip Morgan és David Richardson arra is felhívták a figyelmet, hogy „Felső-Guinea és a rizstermelő övezetek azonosítása messze nem állja meg a helyét” (Eltis–Morgan–Richardson, 1348. o.), mivel a rizstermelés csak az egyik, de nem az uralkodó gazdasági tevékenysége volt ennek a területnek. A régióból való származás tehát nem biztos, hogy automatikusan azt jelentette, hogy az innen való rabszolgák a rizstermeléshez is értettek.

A szerző trió nem tagadta, hogy az 1751 után az Alsó-Délre érkezett felső-guineai rabszolgák is rendelkezhetek rizstermelő szaktudással, és azt is elismerték, hogy ennek elemei megjelenhettek az ottani rizstermelésben. Ugyanakkor úgy vélték, hogy az alsó-déli rizstermelés alapozó időszakában nem ezek játszottak döntő szerepet és semmiképpen sem lehet az afrikai gazdálkodási rendszer egészének átvételéről beszélni. Rámutattak arra, hogy nem csupán az afrikaiak, hanem az európaiak is kiterjedt rizstermelő szaktudással rendelkeztek. Mint megállapították „Az európaiak sokkal többet tudtak a vizenyős területek lecsapolásról és gátak építéséről... Továbbá, az alsó-déli ültetvényesek hamarosan olyan felfüggesztett zsilipeket kezdtek alkalmazni, amelyek csakis az európai mezőgazdaságban ismertek.” (Eltis–Morgan–Richardson, 1338.)

A „fekete rizs tézis” egyik fontos érvét annak hangoztatása jelentette, hogy az Afrikában a rizstermelést végző nők nagyobb arányban és szakértelmük miatt magasabb áron kerültek az Alsó-Délre. A TSTD 2 adatainak elemzése alapján a kritikus trió arra a következtetésre jutott, hogy 1776 előtt az Alsó-Délre érkezett rabszolgák között a nők aránya (31 %), egyáltalán nem volt magasabb, mint a Chesapeake-öböl körzetében (32 %) vagy a többi észak-amerikai régióban (33 %). A rizstermeléssel egyáltalán nem foglalkozó karib-tengeri övezetben pedig még magasabb is volt a nők részesedése (38 %). Eltis, Morgan és Richardson azt is megvizsgálták, hogy a felső-guineai régióból az Alsó-Délre érkezett rabszolgák között mekkora volt a nők aránya, és arra a következtetésre jutottak, hogy a más afrikai származási régiók átlagához viszonyítva (33 %) az még alacsonyabb is volt (29 %). (Eltis–Morgan–Richardson, 1349.) Azt is vitatták, hogy az afrikai rizstermelésben valóban a nők játszották volna a főszerepet, és a rendelkezésre álló adatok alapján úgy találták, hogy „a férfiak ára általában 5-8 font sterlinggel magasabb volt, mint a nőké”, vagyis a nők árban egyáltalán nem fejeződött ki rizstermelő szaktudásuk. (Eltis–Morgan–Richardson, 1352. o.)

De a szerzőhármas a „fekete rizs tézis” képviselőinek azt a felvetését is elutasította, hogy a rabszolgák számára nagyobb autonómiát biztosító *task system* kialakulása annak következménye lett volna, hogy rizstermelő szakismereteiknek köszönhetően a feketék jobb alkupozícióba kerültek volna gazdáikkal szemben. Azt a kérdést tették fel, hogy a hatalmi helyzetben lévő ültetvényesek „Miért mentek volna bele egy ilyen alkuba? Miért biztosították volna egy szokásjogon alapuló munkarendszer védelmét a rabszolgák összes elkövetkező generációja számára is?” (Eltis–Morgan–Richardson, 1356.) *Peter A. Coclanis* kutatásai alapján úgy találták, hogy a *task system* kialakulása sokkal inkább annak volt köszönhető, hogy segítségével az ültetvényesek jelentős felügyeleti költséget takaríthattak meg, illetve a rizstermelés logisztikai-technikai feltételeinek is ez felelt meg leginkább. Vagyis „az újvilágbeli afrikai teljesítmény elismerésének vágya nem kellene, hogy elfedje a rabszolgotartás intézményének alapvető hatalmi dinamikáját.” (Eltis–Morgan–Richardson, 1357.)

David Eltis, Philip Morgan és David Richardson vitairata az amerikai történész szakma legrégebbi és legnagyobb presztízsű lapjában, az *American Historical Review* 2007. decemberi számában jelent meg, s olyan élénk visszhangot váltott ki, hogy a folyóirat 2010 februárjában vitafórumnak adott helyet a pro és kontra nézetek ismertetése céljából. A vitához a rabszolgotartó rendszer történetének három neves szakértője szolt hozzá, s felvetéseikre Eltis, Morgan és Price válaszcikkben reagált.

Az első hozzászóló *S. Max Edelson* a University of Virginia tanára volt, aki a „fekete rizs tézis” helytállóságát illetően inkább a kritikus szerzőtrióval értett egyet, viszont úgy vélte, hogy túl is kellene lépni a vita szűk keretein és az alsó-déli rabszolgák életét szélesebb összefüggésrendszerbe ágyazva kellene tanulmányozni.⁶ Rámutatott arra, hogy az 1700 előtti időszakra vonatkozóan mindössze három forrás emlékezik meg rizstermelésről Dél-Karolinában, ám „ezek egyike sem utal az afrikaiak egyoldalú szerepére a termény bevezetését illetően” (Edelson, 132. o.). Ugyanakkor úgy látta, hogy a dél-karolinai rizstermelés történetének korai időszakában a termény feldolgozásában, őrlésében és rostálásában széleskörűen alkalmaztak afrikai eredetű eszközöket és módszereket. Edelson úgy vélte, hogy az alsó-déli rizstermelés kialakulása nagyon összetett folyamat volt, s nem lehet egyetlen tényező – például a feketék vagy fehérek kizárólagos – hatásának tulajdonítani. Mint megállapította „A dél-karolinai ültetvényesek sohasem termeltek rizst az afrikai rabszolgák munkaereje nélkül. A rabszolgák sohasem termeltek rizst a gyarmaton az ültetvényesek által ellenőrzött ültetvényes rendszer keretein kívül. A termény bevezetésének folyamata sohasem került ki az ültetvényesek ellenőrzése alól, amikor az európai és az afrikai hagyományokat átalakították és ötvözték annak érdekében, hogy az egyedi szubtropikus környezetet kihasználva egy olyan terményt állítsanak elő, amelyet haszonnal lehetett külföldön eladni. A mezőgazdasági és gazdasági genesis e pillanatával kapcsolatban a lenyűgöző az, hogy mennyire nyitott volt azokkal a kultúrák közötti rögtönzésekkel kapcsolatban, amelyek az Alsó-Dél fajok között kialakuló határvonalának mindkét oldaláról érkeztek”. (Edelson, 133.)

Edelson úgy vélte, hogy a dél-karolinai rizstermelés többféle hatás együtteseként alakulhatott ki, s ezért túl kell lépni a „fekete rizs tézis” egytényezős megközelítésén. Fenntartotta ugyanakkor azt, hogy az „afrikaiak és leszármazottaik számító, innovatív és fogékony résztvevői” (Edelson, 135.) voltak ennek a folyamatnak. Ez azt jelenti, hogy a kritikus trió egyértelműen elutasító álláspontját sem osztotta.

Eltis, Morgan és Richardson felvetéseit egyértelműen elutasította *Gwendolyn Midlo Hall*, a vita második hozzászólója, a Rutgers Egyetem emerita professzora, a louisianai rabszolgatartás szakértője.⁷ Hall elsőként a kritikus történészek forrásbázisának használhatóságát kérdőjelezte meg. Úgy talál-

6. S. Max Edelson: Beyond „Black Rice”: Reconstructing Material and Cultural Contexts for Early Plantation Agriculture. *The American Historical Review*, vol. 115., no. 1. (2010 February), 125-135.

7. Gwendolyn Midlo Hall: Africa and Africans in the African Diaspora: The Uses of Relational Databases. *The American Historical Review*, vol. 115., no. 1. (2010 February), 136-150.

ta, hogy a TSTD 2 egyszerűen nem tartalmaz meggyőző mértékben olyan adatokat, amelyek alapján Eltis, Morgan és Richardson következtetési levonhatók lettek volna. Egyrészt mivel az adatbázis nyilvánvalóan hiányos, másrészt mivel a rabszolgák afrikai származási hátterére vonatkozóan szerinte csak kevés, sporadikus és nem megbízható utalás található benne. Az adatbázist ugyanis nagyon sok, különböző nemzethez tartozó és nagyon eltérő metodikát alkalmazó történész tanulmányai alapján állították össze, akik munkáikban nagyon eltérő mértékben tulajdonítottak jelentőséget a rabszolgák afrikai származási háttere tisztázásának és feltüntetésének.

Hall arra is felhívta a figyelmet, hogy – bár a dél-karolinainál jóval csekélyebb mértékben – a gyarmati kori Louisianában is folyt rizstermelés, s az itteni adatok arra utalnak, hogy az 1770-es években a rizstermelő afrikai régiókból származó nők ára magasabb volt, mint a férfiaké, amit rizstermelő szakértelmük megbecsülésének tulajdonított és a „fekete rizs tézis” megerősítéseként fogott fel.

Gwendolyn Midlo Hall a továbbiakban azzal érvelt, hogy a kritikus trió nem említette a madagaszkári rabszolgák lehetséges szerepét az alsó-déli rizstermelés meghonosításában, pedig a délkelet-afrikai szigeten is jelentős rizstermelés folyt, s a TSTD 2 az 1664 és 1721 közötti időszakra vonatkozóan huszonhét olyan út adatait is tartalmazza, amikor Madagaszkárról kerülhettek rabszolgák Észak-Amerikába.

Hall arra is rámutatott, hogy David Eltis és szerzőtársai összekeverték egymással a rizstermelést és a rizs Európába irányuló exportját. A feketék ugyanis a gabonafélék közül a rizs fogyasztását részesítették előnyben, ami egyértelműen a növényvel való „bensőséges” kapcsolat meglétére utal. Igaz, a Rutgers Egyetem emerita professzora mindezt újfent nem alsó-déli, hanem louisianai adatokkal támasztotta alá.

Szintén louisianai példákra hivatkozva igyekezett bizonyítani azt is, hogy a rabszolgatartók számára igenis fontos szempont volt az afrikaiak szakértelme és ezzel összefüggésben származási régiója. A saját maga által összeállított *Louisiana Slave Database* (Louisianai rabszolga-adatbázis) alapján úgy találta, hogy a francia uralom időszakában a francia gyarmati hatóságok egyértelműen előnyben részesítették a rizs- és indigótermesztéshez értő afrikaiakat.

Gwendolyn Midlo Hall szerint a kritikus trió tagjai a rabszolgatartók hatalmának és ellenőrzésének mértékét is eltúlozták. Úgy találta ugyanis, hogy a rizstermelés mostoha körülményei miatt a gazdák csak nehezen tudtak fehér felügyelőket találni, így a rabszolgák gyakran közülük való fekete előmunkások ellenőrzése alatt dolgoztak.

Végezetül Hall azt állapította meg, hogy az utóbbi évtizedek történetírásának egyik nagy vívmánya „a sokszínűség egyre növekvő mértékű elismerése” volt, a társadalomtörténet és az „alulról szemlélt történelem” elterjedése következtében. Szerinte „A történelem alkalmazott művészet, s a tudománnyal és az irodalommal együtt képes arra, hogy a népek közötti kölcsönös megbecsülésre és tiszteletre tanítson.” A feketék hozzájárulásának megkérdőjelezése és a fehér rabszolgatartók kizárólagos szerepének restaurálása által David Eltis és társai „egy nagy lépést tettek visszafelé e feladatot illetően.” (Hall, 148.)

A vitához hozzászóló harmadik szakember *Walter Hawthorne* a Michigani Állami Egyetem tanára volt, aki az afrikai rizstermelésről publikált monográfiát 2003-ban.⁸ Elsőként ő is a kritikus trió forráskezelését bírálta. Mint rámutatott a „fekete rizs tézis” képviselői – írásos dokumentumok hiányában – újszerű, a kulturális, technológiai és környezeti tényezőket számba vevő forrásokkal voltak kénytelenek dolgozni, míg Eltis és szerzőtársai a hagyományos, „tintával papírra vetett kéziratokat tekintik forrásanyag-nak.” (Hawthorne, 153.) A TSTD 2 pedig legalább annyira bizonytalan forrásbázist képvisel, mint a Judith Carney által használt közvetett anyagok, egyszerűen azért, mert az észak-amerikai gyarmati adminisztráció a kérdéses korszakban még nagyon kiépületlen volt, vagyis egyáltalán nem biztos, hogy minden beérkezett rabszolga-szállítmányról keletkezett adat. Nem beszélve arról, hogy az adatbázis a rabszolgák afrikai származási hátteréről sem ad pontos képet, mivel csak nagyon hiányos adatokat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a rabszolgákat Afrika melyik pontján rakták hajóra. Megállapítása szerint „a TSTD 2 mindössze egy homályos pillanatfelvételt nyújt Észak-Amerika afrikai származású népességéről az észak-amerikai rizstermelő gazdálkodás történetének döntő, alapító időszakára vonatkozóan”. (Hawthorne, 154.)

Másodsorban Hawthorne úgy találta, hogy Eltis, Morgan és Richardson elhanyagolta a braziliai rizstermelés elemzését, s ő ennek bemutatásával igyekezett tisztázni a „fekete rizs tézis” általánosabb érvényességét. A XVIII. századi portugál rabszolga-kereskedelem vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy a braziliai rizstermelő régiókba irányuló szállítmányokban nagyon jelentős volt a rizstermelő afrikai régiókból származó rabszolgák aránya. Ugyanakkor, egyetértett a kritikus trió tagjaival abban,

8. Walter Hawthorne: From „Black” to „Brown”: Rethinking the History of Riceculture in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Atlantic. *The American Historical Review*, vol. 115., no. 1. (2010 February), 151–163. Walter Hawthorne: *Planting Rice and Harvesting Slaves: Transformations along the Guinea-Bissau Coast, 1400–1900* (Oxford, 2003.)

hogy ennek okát nem feltétlenül abban kell keresni, hogy a rabszolgatartók előnyben részesítették volna a rizstermeléshez értő feketéket. Rámutatott arra, hogy Felső-Guinea egyszerűen közelebb feküdt a braziliai rizstermelő övezetekhez, mint a portugál kézen lévő Angola vagy Mozambik, ezért az innen származó rabszolgák általában jobb állapotban érkeztek célállomásaikra. Ugyanakkor, a különböző afrikai régiókból származó rabszolgák ára hosszabb távon kiegyenlítődt, vagyis a rizstermelő övezetekből érkezettek ára sem volt magasabb, ami arra utal, hogy a rabszolgatartók számára nem értek többet esetleges rizstermelési szakértelmük miatt.

A Michigani Állami Egyetem tanára arra is felhívta a figyelmet, hogy a „fekete rizs tézis” képviselői bizonyos alapkérdésekre nem tudnak megnyugtató választ adni. Miért tettek volna jót a rabszolgák a rizstermelés megtanításával azoknak a rabszolgatartóknak, akik olyan brutálisan bántak velük? Hawthorne mégis úgy vélte, hogy a „fekete rizs tézis” egészét mégsem kell a sutba dobni. Úgy találta, hogy Judith Carney és a kritikus trió eltérő jellegű forrásbázisra alapozott kutatásai ki is egészítik egymást: „Carney rátalált egy olyan innovatív módszerre, amelynek segítségével olyan népek tudását tudta rekonstruálni, akik nem hagytak írott forrásokat maguk után. Eltis, Morgan és Richardson az Atlanti-medence történéseit egy új, ígéretes irányba terelte, és kijavított néhányat Carney kevés hibája közül, de nem ásta alá azokat az alapokat, amelyekre Carney, Littlefield és Wood munkái épültek”. (Hawthorne, 163.)

Válaszában Eltis, Morgan és Richardson úgy értékelte, hogy kritikai észrevételeik alapvetően meghallgatásra találtak, mivel Edelson tanulmányát „összességében támogatónak”, Hawthorne írását pedig „némileg kritikusnak” találták, s csak Gwendolyn Midlo Hall vitairatáról állapították meg, hogy az „nagyban elutasító” felvetéseikkel szemben.⁹ (Eltis–Morgan–Richardson, 2010, 164.) A „fekete rizs tézis” képviselőinek érveit továbbra sem találták meggyőzőnek, és felhívták a figyelmet arra, hogy „az európaiak egy sor olyan termény – többek között az indigó, a gyapot, a dohány, a kakaó és a kávé – termelését szervezték meg Amerikában, amelyek vonatkozásában sem Európában sem pedig Afrikában nem állottak rendelkezésükre bevett minták”, és mégis mindegyik termelésével jól elboldogultak. (Eltis–Morgan Richardson, 2010, 164.) A „fekete rizs tézis” hívei pedig nem tudják kellően megindokolni, hogy miért pont a rizs esetében lett volna szükségük afrikai tanítómesterekre.

9. David Eltis–Philip Morgan–David Richardson: Black, Brown, or White? Color-Coding American Commercial Rice Cultivation with Slave Labor. *The American Historical Review*, vol. 115., no. 1. (2010 February), 164–171.

A kritikus trió tagjai nem tartották meggyőzőnek Hall louisianai ellenpéldáit sem, mivel a Mississippi deltája nem tartozott a jelentős, a rizst kereskedelmi mennyiségben exportra előállító régiók közé, s ők erre a tevékenységre vonatkoztatták érveiket. Hall és Hawthorne forráskezelésükre vonatkozó bírálatát pedig azzal hátrították el, hogy ezek a szerzők ugyan felhívták a figyelmet a TSTD 2 hiányosságaira, viszont ellenpéldáikat saját adatbázisaikból vették, amelyek korlátaira viszont nem figyelmeztettek.

Eltist és szerzőtársait Hallnak azon érve sem győzte meg, hogy a rizstermelő szaktudással rendelkező afrikaiak Madagaszkárról is érkezhettek az Alsó-Délre. A rizstermesztés ugyanis csak a sziget csapadékosabb keleti felén volt jellemző, azt viszont nem lehet tudni, hogy az onnan behozott rabszolgák pontosan honnan származtak. Igaz, hogy volt néhány szállítmány, amely Madagaszkárról közvetlenül Észak-Amerikába vitt feketéket, azonban ezek közül egy sem érkezett az Alsó-Délre.

Eltis, Morgan és Richardson nem tartotta meggyőzőnek Hall és Hawthorne azon érveit sem, amelyekkel azt igyekeztek alátámasztani, hogy a *task sytem* kialakulása a rabszolgák jobb alkupozíciójának lett volna köszönhető. Edelson őket erősítő gondolatmenetére is hivatkozva úgy találták, hogy a korabeli rabszolgatartó rendszer brutális keretei között ilyen alku „megkötésére” egyszerűen nem kerülhetett sor. Hall és Hawthorne azon megjegyzését is elutasították, hogy tanulmányuk megfogalmazásával az lett volna a szándékuk, hogy újból „kiírják” az afrikaiakat az amerikai történelemből. Eltis és társai azt hangoztatták, hogy a rendelkezésre álló források elemzése alapján, a szakma szabályait szigorúan betartva végezték vizsgálatukat. Összegzésként pedig azt állapították meg: „Lehet, hogy az afrikai rabszolgák hozzájárulása a kereskedelmi rizskultúrához nagyobb volt, mint a többi olyan, ültetvényen termelt amerikai növény esetében, amelyeknek nem voltak afrikai előzményei, azonban a nagyon profitképes rizstermelés bizonyosan nem függött az afrikaiak szakértelmétől”. (Eltis–Morgan–Richardson, 2010, 171.)

David Eltis–Philip Morgan–David Richardson: Agency and Diaspora in Atlantic History: Reassessing the African Contribution to Rice Cultivation in the Americas. (Ügynökség és diaszpóra az atlanti történelemben: az amerikai rizstermeléshez való afrikai hozzájárulás átértékelése), *The American Historical Review*, vol. 112., no. 5. (2007 December), 1329–1358.

S. Max Edelson: Beyond „Black Rice”: Reconstructing Material and Cultural Contexts for Early Plantation Agriculture. (Ami a „fekete rizs” mögött van: a korai ültetvényes mezőgazdaság anyagi és kulturális kontextusának rekonstrukciója), *The American Historical Review*, vol. 115., no. 1. (2010 February), 125–135.

Gwendolyn Midlo Hall: Africa and Africans in the African Diaspora: The Uses of Relational Databases. (Afrika és az afrikaiak az afrikai diaszporában: relációs adatbázisok alkalmazásai), *The American Historical Review*, vol. 115., no. 1. (2010 February), 136–150.

Walter Hawthorne: From „Black” to „Brown”: Rethinking the History of Rice Culture in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Atlantic. (A „feketétől” a „barnaig”: a rizskultúra történetének újragondolása a XVII–XVIII. századi Atlanti-medencében), *The American Historical Review*, vol. 115., no. 1. (2010 February), 151–163.

David Eltis–Philip Morgan–David Richardson: Black, Brown, or White? Color-Coding American Commercial Rice Cultivation with Slave Labor. (Fekete, barna vagy fehér? A rabszolga munkaerővel végzett amerikai kereskedelmi célú rizstermelés bőrszín kóddal való ellátása), *The American Historical Review*, vol. 115., no. 1. (2010 February), 164–171.

Lévai Csaba